

LA PAH: UN MOVIMENT SOCIAL CONTRAHEGEMÒNIC?

Autor: Lluís Parcerisa Marmi

lluis.parcerisa.uab@gmail.com

INTRODUCCIÓ

La present investigació té per objecte d'estudi la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca (PAH), la qual sorgí l'any 2009 com a resposta popular a l'augment de desnonaments que s'estava produint arreu de l'estat espanyol. Amb el seu naixement ha aparegut un nou moviment social que reivindica el dret a l'habitatge, l'aturada dels desnonaments i la modificació de la legislació hipotecària.

A través d'aquesta recerca es pretén determinar l'impacte de la PAH i les raons que l'expliquen, així com també aportar una reflexió sobre l'adequació, o no, de considerar a la PAH com un moviment social contrahegemònic. Per fer-ho es parteix de la combinació del concepte d'hegemonia de Gramsci i el de dominació simbòlica de Bourdieu. El punt de partida per a l'anàlisi de la PAH com a moviment social, és l'enfocament del *Procés Polític (political process)*, el qual pretén integrar diferents perspectives d'anàlisi, com són: la perspectiva de *l'Estructura d'Oportunitats Polítiques (EOP)* i la de l'*Anàlisi de Marcs Interpretatius (frame analysis)*. Amb això es busca encaixar dues dimensions del poder (internalista i externalista), per tal d'examinar la incidència de la PAH a dos nivells: en l'exercici del poder i en la creació d'un sentit comú contrahegemònic.

La pregunta inicial de la qual es parteix és: *Quin impacte ha tingut la PAH a nivell polític, social i cultural? Quines són les raons que expliquen aquest impacte?* I la subpregunta és: *Podem considerar que la PAH és un moviment social contrahegemònic?*

MARC TEÒRIC

Hegemonia i dominació

La present investigació parteix d'una aproximació teòrica al voltant de dos conceptes. D'una banda, el d'hegemonia, elaborat per Gramsci, i de l'altra, el concepte de dominació simbòlica de Bourdieu.

Abans que l'adoptés el teòric italià, el concepte d'hegemonia ja comptava amb una llarga trajectòria (Anderson, 1981; Laclau i Mouffe, 1987; Kohan i Korol, 1988). A través d'aquest, Gramsci volia reivindicar la centralitat de la cultura en el combat polític, partint de la idea que en les societats modernes qualsevol grup social que aspiri a ser hegemònic ha de combinar la coerció amb el consentiment (Rauber, 2007; Tapia, 2008). Així doncs, en la construcció de l'hegemonia cultural pren una gran importància la dimensió cognitiva i, concretament, l'elaboració d'un sentit comú –o del que Schütz (1992) anomena <<*món donat per descomptat*>> – per part del grup dominant (Buzzi, 1969; Díaz – Salazar, 1991; Kohan i Korol, 1998; Tapia, 2008). Per altra banda, Bourdieu, a través del concepte de dominació simbòlica vol posar èmfasi en la capacitat que tenen les formes simbòliques a l'hora d'incidir sobre la pròpia realitat social (Barranco, 2003). En aquest sentit, l'aportació de Bourdieu és entendre que la clau de la dominació simbòlica rau en el fet d'aconseguir la imposició d'una cultura arbitrària i relativa, com una cultura legítima i universal (Bonafant, 2006), fet que s'aconsegueix a través de la violència simbòlica.

Segons Barranco (2003), ambdós autors comparteixen dos aspectes. En primer lloc, els dos entenen que per tal d'assolir i mantenir l'hegemonia, el grup social que aspiri a ser dominant haurà de combinar la coerció i el consentiment. El segon element que tenen en comú, és el fet de prendre en consideració les possibles resistències dels dominats, l'expressió més viva de les quals l'encarnen avui els moviments socials com la PAH.

Moviments socials: estructura d'oportunitats polítiques, marcs interpretatius, repertori d'acció col·lectiva i impacte.

En el marc analític es fa una aproximació a la teoria de moviments socials i, concretament, a l'*Enfocament del Procés Polític*, el qual està representat per autors com Tarrow (1998), McAdam, McCarthy i Zald (1999) i Della Porta i Diani (2011).

Aquest enfocament intenta ser global, i per tant, integrar en el seu si totes les dimensions que intervenen en la producció simbòlica, l'acció i l'impacte dels moviments socials. En aquest sentit, es prenen en consideració diferents dimensions. En primer lloc, hi ha el context (Hay, 2002; Verger, 2008; Verger i Novelli, 2012), el qual engloba les oportunitats polítiques (Ibarra, 2005; Neveu, 2006; Verger, 2008; Opp, 2009; Tarrow, 2012), els valors dominants i les jerarquies entre actors socials. En segon lloc, s'empra la dimensió simbòlica, en la qual els marcs d'interpretació (Snow i Benford, 2000; Ibarra, 2005) tenen una importància cabdal, ja que exerceixen de mediadors entre les oportunitats, l'organització i l'acció, i serveixen perquè la població defineixi la situació (Ibarra, Martí i Gomà, 2002) i es pugui <<entendre i parlar del que succeeix al món amb sentit>> (Tejerina, 1998: 135).

Pel que fa al repertori d'acció col·lectiva, els moviments socials poden dur a terme accions de diversa índole com, per exemple, accions directes, accions de pressió política i de sensibilització, etc. En funció de la problemàtica que es pretengui combatre, dels recursos i de la conjuntura, els moviments optaran per un tipus d'acció o un altre. Cal dir però, que els diversos tipus d'accions són complementaris entre si (Verger, 2008).

Finalment, per poder contrastar l'assoliment dels objectius per part d'un moviment social, sovint es fa referència al concepte d'impacte, el qual com diu Calle (2007), pot ser intern o extern. En aquest sentit, en la present recerca s'han volgut copsar per les dimensions següents: <<impacte polític, impacte procedimental i impacte simbòlic>> (Gomà *et al.* 2002; Verger, 2008), així com també s'ha tingut en consideració una dimensió més, la qual fou elaborada per Verger (2008), i que s'ha considerat rellevant per a la investigació, a saber: <<l'impacte en la generació d'alternatives i d'espais contrahegemònics>>.

METODOLOGIA:

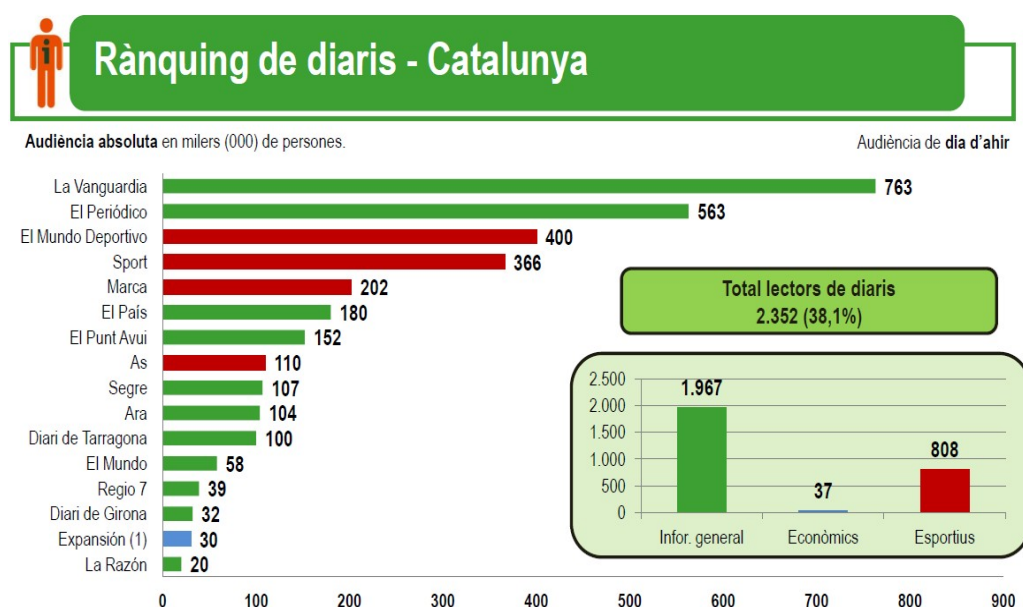
Per tal d'abordar el fenomen en tota la seva complexitat, s'han combinat les tècniques d'investigació social qualitatives que es detallen a continuació.

Anàlisi de premsa:

A partir de l'anàlisi de la premsa es pretén realitzar una aproximació a l'impacte de la PAH a diferents nivells, obtenir informació descriptiva sobre el context, el repertori

d'acció col·lectiva, els aliats i oponents, així com també observar els canvis que s'han produït en els marcs d'interpretació.

Els articles de premsa utilitzats s'han extret de la base de dades de premsa nacional i internacional *Mynewsonline*. Per fer la selecció dels diaris d'informació general s'ha tingut en compte les dades d'audiència publicades en la primera onada del Baròmetre¹ de la Comunicació de Catalunya de l'any 2013, elaborat per la Fundació Audiències de la Comunicació i la Cultura (FUNDACC).

Font: Fundació Audiències de la Comunicació i la Cultura (2013)

Els diaris seleccionats són: La Vanguardia, El Periódico, El País, El Punt/Avui, l'Ara, El Mundo, La Razón i l'ABC². En aquest sentit, s'han analitzat tots els articles dels diaris citats, publicats a l'edició impresa entre el setembre del 2007 i el febrer del 2013. En total s'han examinat 176 peces. Per tal de sistematitzar l'anàlisi de la informació s'ha considerat oportú establir diferents ítems³.

¹ www.fudacc.org

² També s'han inclòs els diaris Ara i l'ABC.

³ Els ítems que s'han emprat per a l'anàlisi són la data de publicació, el diari, el titular, el tipus d'impacte al qual fan referència, la consideració dels desnonaments com un problema, la dimensió del problema (individual o col·lectiva/estructural), la identificació d'elements de context, la identificació de les causes, la identificació dels responsables i de les víctimes de la problemàtica, l'aparició d'elements motivacionals, l'aparició de les demandes de la PAH, les referència al repertori d'acció col·lectiva, l'aparició d'actors col·lectius i d'institucions.

Anàlisi de programes electorals:

Per a l'anàlisi de programes electorals s'han examinat separatament els programes electorals de les eleccions al Parlament de Catalunya dels anys 2010 i 2012; i els de les eleccions generals dels anys 2008 i 2011. Els programes analitzats són els següents:

- *Eleccions al Parlament:* CiU, ERC, PSC, ICV-EUiA, PP.
- *Eleccions Generals:* PP, PSOE, CiU, IU.

Entre d'altres qüestions, a través d'aquest anàlisi es pretén copsar l'existència d'un impacte procedimental i simbòlic. És per això que s'observen els següents ítems:

- Llei hipotecària
- Moratòria dels desnonaments
- Dació en pagament
- Lloguer social
- Desnonaments o execucions hipotecàries.
- PAH o moviments socials pel dret a l'habitatge.

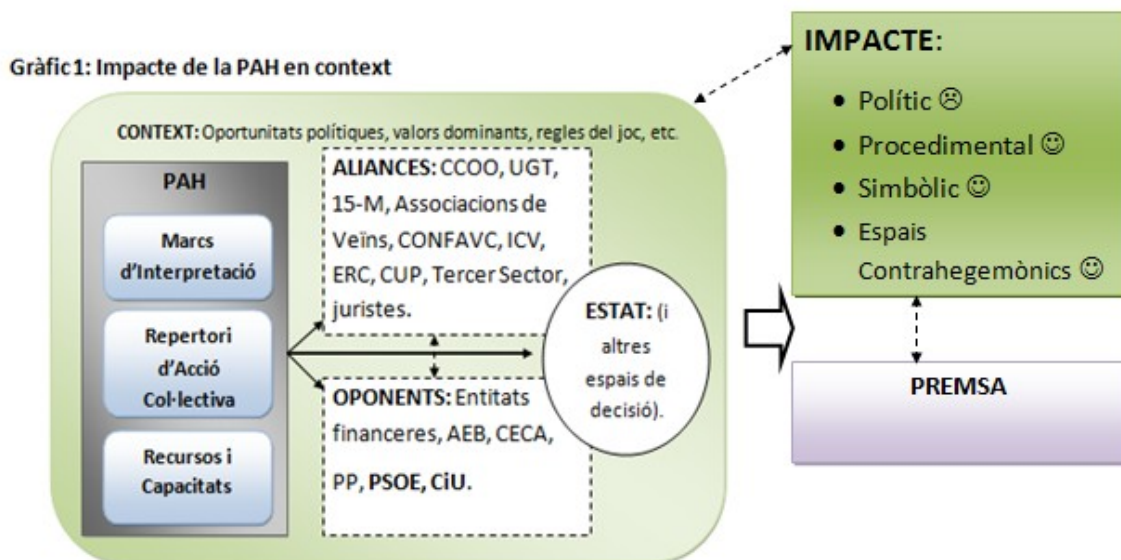
CONCLUSIONS

A través de la present recerca s'ha pogut constatar que l'impacte de la PAH s'explica per la conjugació de diferents factors que no són estàtics, sinó que han anat evolucionant al llarg del procés.

En l'anàlisi de resultats s'ha observat que els elements de *context* (*EOP, valors dominants, regles del joc, etc.*) que més han aparegut a la premsa són la *crisi del sistema* i la *legislació hipotecària*. Si bé la primera és de caràcter estructural i ja havia aparegut a la premsa i en l'imaginari popular abans del naixement de la PAH, l'aparició de la llei hipotecària (acompanyada d'adjectius negatius com "injusta") a la premsa, és una mostra de la capacitat de la PAH per obrir una <<*finestra política*>> (Kingdon, 1995). Pel que fa als actors i als factors de caràcter relacional, la PAH, gràcies a la pressió social que ha exercit, ha aconseguit que es produïssin canvis en les posicions de les elits, de manera que per exemple CiU o el PSOE, han passat d'esgrimir els arguments de les entitats financeres a recolzar la dació en pagament. D'altra banda,

també ha mostrat capacitat de teixir aliances amb actors influents (sindicats, associacions de veïns, partits polítics, 15-M, juristes, taula del tercer sector social), fet que ha contribuït a reforçar el seu impacte.

Gràfic 1. L'impacte de la PAH en context

Font: Elaboració pròpia (a partir de Verger, 2008).

En el terreny dels marcs d'interpretació, l'ampli suport social de la PAH i la seva creixent presència en els mitjans de comunicació, en part s'explica per la capacitat de producció simbòlica del moviment a través de la creació d'uns marcs cognitius molt ressonants amb la vida quotidiana i rellevants socialment. En aquest sentit, el suport obtingut d'experts (i sobretot, professionals de l'àmbit jurídic), sense dubte, ha estat un factor important. Tanmateix, la coherència dels discursos de la PAH i la credibilitat de les fonts -on la figura d'Ada Colau ha desenvolupat un paper rellevant- que l'emetien, reforçats per les dades d'organismes com el CGPJ i el posicionament d'alguns juristes, han contribuït a dotar la PAH d'una imatge pública sòlida. A més, el fet de tractar una qüestió tan important i amb tan de sentit per la vida quotidiana de les persones com és el dret a l'habitatge i els desnonaments, ha donat prominència al marc interpretatiu de la PAH. Així doncs, podem afirmar que una de les raons de l'impacte de la PAH rau en que ha sabut elaborar un marc interpretatiu coherent, en el qual ha conjugat encertadament dos elements clau per a l'èxit, la <<ressonància>> i la <<prominència>>.

Pel que fa al *repertori d'acció col·lectiva*, la PAH ha combinat accions de desobediència convencionals (concentracions, manifestacions, etc.) amb accions innovadores i disruptives (accions als bancs, acampades, ocupacions de blocs de pisos, accions de solidaritat per evitar desnonaments, escratxe al carrer i online, vídeos de denúncia a la xarxa, etc). Paral·lelament ha articulat un seguit d'accions de pressió política que han tingut una gran importància, tant per donar legitimitat a la PAH, com per facilitar-li l'entrada en l'agenda política i mediàtica. Un exemple el trobem en iniciatives com, per exemple, la ILP o la campanya de mocions als ajuntaments. Tanmateix, la cerca de suport d'experts, i les accions de sensibilització i informació pública com, per exemple, xerrades, entrevistes en mitjans de comunicació (premsa, televisió, etc.) també són un element clau. Per altra banda, un fet que constata l'èxit del repertori d'acció col·lectiva de la PAH, ha estat l'emulació que s'ha produït a nivell estatal i internacional per part d'altres actors col·lectius⁴.

En relació a la dimensió de l'impacte, com hem vist la PAH no ha aconseguit un impacte polític (o en les polítiques públiques), ja que no ha pogut introduir els tres objectius de mínims (dació en pagament, aturada dels desnonaments i lloguer social) a l'actual llei hipotecària. Així doncs, la PAH no ha aconseguit influir en la presa de decisions polítiques del Congrés dels diputats, que és l'òrgan competent en aquest àmbit. No obstant, sí que ha aconseguit el reconeixement polític com a actor, fet que es fa palès a través de les diverses reunions formals i informals mantingudes amb representants de partits polítics d'àmbit autonòmic (ICV, ERC), estatal (PP), o internacional (Rafael Correa, president de l'Ecuador, i amb Evo Morales president de Bolívia), així com també amb les diverses compareixences realitzades al Parlament Europeu, al Congrés dels diputats i en sessions de comissions parlamentàries del Parlament de Catalunya. En aquest nivell, també cal destacar el fet que hagi estat capaç d'introduir temes a l'agenda mediàtica i política com la dació en pagament o els desnonaments. Per últim, l'acceptació a tràmit de la ILP per part de la majoria governamental del PP, és sense cap mena de dubte, l'impacte procedimental més destacat de la PAH.

⁴ Veure notícia sobre aturada d'un desnonament a Berlín. www.afectadosporlahipoteca.com

En el cas de *l'impacte en la creació d'espais contrahegemònics*, a través de l'Obra Social, la PAH ha ocupat habitatges per allotjar-hi famílies desnonades. D'aquesta manera, front a la inoperància del govern, aquest moviment social ha pres la iniciativa construint alternatives front el problema dels desnonaments.

A nivell *simbòlic*, ha generat l'emergència d'un *sentit comú alternatiu*, fent que els desnonaments passin de ser percebuts com a quelcom positiu, o de reduir-los a una qüestió individual, a ser considerats com un veritable problema social. Per altra banda, la recollida de 1.402.854 firmes a nivell estatal, en el marc de la ILP per la dació en pagament, la sentència del Tribunal Europeu de Justícia que confirma l'existència de clàusules abusives en la "Llei Hipotecària espanyola" o la darrera sentència d'una jutgessa de Sabadell, contra el desallotjament d'un bloc de pisos de la SAREB ocupat per la PAHC i on resideixen famílies desnonades, donen compte de l'impacte simbòlic d'aquest moviment social.

En relació a la qüestió que gira al voltant de la contrahegemonia, podem dir que la PAH a sabut construir un relat a llarg termini a través de l'assoliment de petites victòries. Com a moviment ha articulat un discurs coherent i ressonant que ha esquerdat la "*cultura del propietari*"⁵ i alhora ha dotat de legitimitat la defensa del dret a l'habitatge, fent que els seus marcs cognitius passin a formar part del <<*món donat per descomptat*>> (Schütz, 1972), tal com ha mostrat l'anàlisi de premsa i dels programes electorals.

BIBLIOGRAFIA

Anderson, P. (1981) "Las antinomias de Gramsci". Editorial Fontanella: Barcelona.

⁵ Aquest concepte prové de Colau i Alemany (2012), i l'utilitzen per definir el sentit comú que s'inocula a la població de l'estat espanyol d'ençà del franquisme per reforçar la ideologia basada en la propietat privada de l'habitatge.

Barranco, O. (2003). Aportaciones de Pierre Bourdieu a la teoría de la ideología. *Revista Catalana de Sociologia*, 19, p. 189 -217.

Benford, R. Snow, D. (2000). Framing processes and social movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*. vol, 26. pp: 611 – 639.

Bonal, X. (2006). *Sociología de la educación. Una aproximación crítica a las corrientes contemporáneas*. Paidós: Barcelona.

Buzzi, A.R. (1969). *La teoría política de Antonio Gramsci*. Barcelona: Editorial Fontanella S.A.

Calle, A. (2007). El estudio del impacto de los movimientos sociales. Una perspectiva global. *REIS*. nº 120/07. pp: 133 – 153.

Colau, A i Alemany, A. (2012). *Vidas hipotecadas. De la burbuja inmobiliaria al derecho a la vivienda*. Barcelona: Angle editorial.

Delgado Salazar, R. (2007). Los marcos de acción colectiva y sus implicaciones culturales en la construcción de ciudadanía. *Universitas humanística*, nº 64. julio – diciembre de 2007. pp. 41 – 66.

Della Porta, D. i Diani, M. (2011). *Los movimientos sociales*. Madrid: Editorial Compluense, S.A. i CIS.

Díaz-Salazar, R. (1991) . *El proyecto de Gramsci*. Barcelona: Editorial Anthropos.

Gomà, R. *et al.* (2002). *Movimientos sociales y políticas públicas y democracia radical: Algunas cuestiones introductorias*. Dins: Ibarra, P.; Martí, S. i Gomà, R. [coords.]. *Creadores de democracia radical. Movimientos sociales y redes de políticas públicas*. Barcelona: Icaria.

Hay, C. (2002). *Political Analysis. A critical introduction*. Nova York: Palgrave

Ibarra, P.; Martí, S. i Gomà, R. [coords.] (2002). Creadores de democracia radical. Movimientos sociales y redes de políticas públicas. Barcelona: Icaria.

Ibarra, P. (2005). Manual de sociedad civil y movimientos sociales. Madrid: Editorial Síntesis.

Kingdon, J.W. (1995). Agendas, Alternatives and Public Policies. Nova York: Harper Collins.

Kohan, N. i Korol, C. (1998). Introducción al pensamiento marxista. Guía de estudio. Cuadernos de la Càtedra de Formación Política Ernesto Che Guevara. Buenos aires: Universidad Popular Madres de la Plaza de Mayo.

Laclau, E. i Mouffe, C. (1987). Hegemonía y estrategia socialista. Hacia una radicalización de la democracia. Madrid: Siglo XXI.

McAdam, D.; McCarthy, J. i Zald, M. (1999) Movimientos sociales: perspectivas comparadas. Madrid: Ediciones Istmo S.A.

Neveu, E. (2006). Sociología de los movimientos sociales. Barcelona: Hacer editorial.

Opp, K-D. (2009). Theories of political protest and social movements. A multidisciplinary introduction critique, and synthesis. London: Routledge.

Quivy, R. i Campenhoud, L. (2004). Manual de recerca en ciències socials. Barcelona: Herder.

Rauber, I. (2007). Poderes y hegemonías. Gramsci en el debate actual latinoamericano. Enllaç: <http://www.lyfmdp.org.ar/IMG/pdf/podereshegemonia.pdf> (Data de consulta: 4-1-2013).

Scütz, A. (1972). Fenomenología del mundo social: introducción a la sociología comprensiva. Buenos Aires: Paidós.

Tapia, L. (2008). "La reforma del sentido común en la dominación neoliberal y en la constitución de nuevos bloques históricos nacional-Populares. *Red de Bibliotecas*

Virtuales de CLACSO. Enllaç: <http://biblioteca.clacso.edu.ar> (Data de consulta: 4-1-2013).

Tejerina, B. (1998). “Los movimientos sociales y la acción colectiva. De la producción simbólica al cambio de valores”. Dins: Ibarra, P. i Tecerina, B. [eds.]. *Los movimientos sociales: Transformaciones políticas y cambio cultural*. Trotta: Madrid.

Tarrow, S. (2012) [1998]. *El poder en movimiento. Los movimientos sociales, la acción colectiva y la política*. Madrid: Alianza editorial.

Verger, A. (2008). ¿Por qué tienen éxito (o fracasan) los movimientos sociales? Ejemplos de las campañas en defensa de la educación pública. Dins: Polo, P. i Verger, A. [comp.]. *Educación, globalización y sindicalismo*. Escola de Formació en Mitjans Didàctics.

Verger, A. i Novelli, M. [coords.] (2012). *Campaigning for education for all: histories, strategies and outcomes of transnational advocacy coalitions in education*. Rotterdam: Sense Publishers.